

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ
UKRAINISCHES TECHNISCH-WIRTSCHAFTLICHES INSTITUT

В. Ніньовський

**Поетичні образи та мітологічні сліди
в колядках і щедрівках Гуцульщини**

Відбитка з Наукових Записок, т. XV (XVIII), 1968

МЮНХЕН 1968

В. Ніньовський

**Поетичні образи та мітологічні сліди
в колядках і щедрівках Гуцульщини**

Відбитка з Наукових Записок, т. XV (XVIII), 1968

МЮНХЕН 1968

B. Ніньовський

ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ ТА МІТОЛОГІЧНІ СЛІДИ В КОЛЯДКАХ І ЩЕДРІВКАХ ГУЦУЛЬЩИНИ

Звуки та звукосполучення в поетичній образності

Основна особливість поетичної творчості — це відтворення реального світу в мистецьких образах, які порушують уяву читача чи слухача своїм кольоритом. Слововживток — це багатий скарб мови, в якому, як каже А. Матвієнко, «часом криється ціла багатовічна його історія».¹ Народня мова з наявними діялектами має дві стильові розгалуженості: розмовно- побутову й усно-поетичну або фолклорну, завдяки якій збереглася найдавніша народня пісенна та розповідна творчість — ціла енциклопедія життя народу з усіми проявами людської душі.² Усно-поетична або фолклорна мова стала основним засобом творчості в гуцульських колядках та щедрівках і цілим діяпозоном діялектичної евфоніки зберегла їхні окремі риси обряду, зв'язаного з релігійним культом, з життям природи, з порами року та життям сім'ї.

Мовники відводять окріме важливе місце мовним звукам, фонетично досліджують і установляють місце творення звуку та його акустичні явища. Звуки або поодинокі жмутки звуків творять фонеми, які й відрізняють слова за їхнім значенням.³ Дослідження звукових явищ у колядках і щедрівках допомагає розкрити поетичну душу гуцула, його прагнення до милозвучності, гармонійності своїх творень з добором слів за ступнем смисловості та музикальності. Колядки чи щедрівки — це простонародні витвір, що затримався в Гуцульщині ще в повній первісній арха-

¹ А. Матвієнко: *Живе слово*. Державне Видавництво Дитячої Літератури, УРСР, Київ, 1964, стор. 3.

² В. Гнатюк: *Етнографічний Збірник*. Том I, Наук. Тов. ім. Шевченка, Львів, 1914.

³ G. Schaarschmidt: *A Manual in Contrastive Linguistics: The Structures of Russian and English. Part I, Phonemics and Morphophonemics*. Department of Slavonic Languages and Literatures. University of Alberta, 1966, стор. 4.

їчності⁴ й тому він цікавий своєю звукописною, чи евфонічною побудовою поруч інших поетичних форм.

Звукові повторення є природним явищем живої мови й тому в різних словах одного речення, чи віршового рядка, часто трапляються однородні голосні або приголосні звуки. Звукові повторення, що виступають в виді асонансів чи алітерацій, є засобом мовної виразистості й подибуються майже в кожній гуцульській колядці.

Асонанс займає окреме місце в звуковій організації поетичної мови, в її фоніці.

Приклад ч. 1

... В святого Юра труба іс тура
[в с'в'атого йура труба іс тура] [-у-а-у-а-у-а]
А в Господа Бога труба з однорога ...⁵
[а в господа бога труба з однорога], [-а-а-у-а-а]

Група звуків [у] та [а] підказує цікаві помічення. В першому рядочку нашого прикладу в чотирьох останніх словах начислюємо по черзі три [у] та три [а]. У другому рядкові звук [у] урівноважив [а]діяметрально. Складені рядки за добором слів відповідної звуковости надають особливої вагомости змістові та служать своєрідній градації: святий Юрій із трубою з турowego рога, а Господь Бог — завершення сили й величі — примат з трубою однорога. Обі труби неабияких звірів творять окрему зорову образність та підготовляють слух до виїмково голосного трубіння.

Асонанси та алітерації, крім мовної виразистості, якщо вони не випадкові, допомагають підсилити настрій в ліричному творі. Організовані піснетворцем повторення звуків у певну систему є ефективним способом для підсилення емоційності й відчутності поетичного зображення, от хочби в «Парубкова сорочка».

Приклад ч. 2

... На нім сукмана облясована,
[на н'ім сукмана обл'асована], [-а-а-а-а-а-а]
На нім шапочка із бараночки,
[на н'ім шапочка із бараночки], [-а-а-а-а-а-а]
На нім кошуля як біл біленька,
[на н'ім кошул'а як біл б'ілен'ка] [-а-а-а-а]

⁴ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*. Том I, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. IV і V.

⁵ Там же, т. I, стор. 209.

Як біл біленька, як лист тоненька.⁶
[йак б'іл б'ілен'ка, йак лист тонен'ка]. [-а-а-а-а]

Голосні звуки [а] в перших двох рядках нашого прикладу перевищують 33,3 відсотками звуки [ә] в останніх двох рядках. Таким прийомом звукоукладу підкреслено багатство зовнішнього одягу та відмічено властивості спіднього одягу, не переочивши його гігієнічної повседневної естетики.

Дуже часто в ліричному образі колядки відображуються думки й почуття, досвід і нахили тієї особи, про яку піснетворець складає рядки, залишаючи при тому яскравість, самобутність та неповторність власної індивідуальності. В гуцульських колядках це відображення здійснюється особливим шляхом через розкриття внутрішніх переживань піснетворця, зумовлених участю його в житті тієї громади, до якої він належить. Слова співця — відгомін народного життя, а душа його — сумління народу, що з ритмікою та мелодією колядки творить не що інше, як «народну оперу Гуцульщини».⁷

Приклад ч. 3

Ой сиди, сиди, йиблучко держи,
[ой сиди, сиди, йиблучко держи] [-и-и-и]
Йиблучко держи тай шьиро злотне.
[йиблучко держи тай ш'иро злотне]
А пришла ид ній йї мамочка:
Параско душко, верж ми йиблучко!
[параско душко, вержми йиблучко] [-о-о-о]
Я вам ни вержу, милому держу...⁸
[яа вам ни вержу, милому держу]. [-у-у-у]

За допомогою голосних звуків [и], [о] та [у] відповідно організованих, народній поет розкрив зоровий образ в невідступній сполучці настрою дійових осіб про щось питоменне: звернене прохання матері до дочки не знаходить сподіваного послуху, а дочка не повинується волі матері не зі злоби — у душі дочки криється інша мотивація. Молода гуцулка держить яблучко для милого-чорнобривого. За яблучком криється мотивація кохання.

Розглянемо ще асонанс в іншій композиції голосних звуків, без яких образ набрав би іншого колориту.

⁶ Там же, т. II, стор. 6.

⁷ Там же, т. I, стор. V.

⁸ Там же, т. II, стор. 202.

Приклад ч. 4

Виросла сосна тонка, висока,
[виросла сосна тонка висока] [-о-а-о-а-о-а-о-а]
Тонка, висока, у корінь глібока . . .⁹
[тонка висока ў кор'їн' гл'їбока]. [-о-а-о-а-о-а]

Чергування голосних звуків [о] з [а] допомогли створити зорову картину з осамітненою сосною, а наш зір наче вимірює вертикальність, стрункість і простір.

Засоби мовної виразистості в гуцульських колядках, побіч показаних асонансів, поширимо тепер на алітерації, які в мере-живі звукосполучень підсилюють не лише мовну прикрасу, а й служать доповнюючим засобам вислову.

Приклад ч. 5

По горі, горі павоньки хот'и,
[по гор'ї, гор'ї павон'к'и хот'и] [п г р' г р' п н' к']
Зорьили! Зорьили зорі дуже
[зор'или зор'или зор'ї дуже
раненько по горі!
ранен'ко по гор'ї] [з р' л з р' л з р' р н н' к' р']
Павоньки ход'йт, пірвињко роньит . . .¹⁰
[павон'к'и ход'ит п'їр'ин'ко рон'йт]. [п н' к' п' р' н' к р н']

Три рядки нашого прикладу показують, що у свідомості й душі народного співця переломилось і вилилось досить оригінальне поєднання алітерації при зіставленні значення трьох різних світів: гора, як частина мертвої природи; зорі, небесні світила темної ночі, які безперебійно мучили думки прадавньої людини і яким припісували окрему, надприродну силу впливу на життя земське; паваптиця живучого світу, якої чудово-барвисте пір'я з візерунками серця, підкови та коліщат символізувало «сонячне проміння»¹¹ Дажбога.

Лябіяльні [п] в першому рядку урівноважено горловими дзвінкими щілинними [г], вібрантними язиковими палятальними [р'] і замкнuto палятальними — передньоязиковим [м'] та задньоязиковим [к']. В алітераційну тканину другого рядка густо вплетено язиковий палятальний вібрант [р'] поруч передньоязикового [з], велярнозубного [л] та палятальних — передньоязикового [н'] і задньоязикового [к']. Третій рядок підсилено палятальними [н'],

⁹ Там же, т. II, стор. 173.

¹⁰ Там же, т. II, стор. 172.

¹¹ В. Андрієвський: *Звичаї й обряди українського народу*. Українське видавництво, Краків, 1941, стор. 14.

[к'], які допомагають унаочнити символізовану силу променів сонця — «пір'инько роньит».

В багатьох колядкових строфах бувають алітерації випадкові. Однаке запримічуємо, що для вираження особливішої думки, сильнішого внутрішнього почуття, ефективнішого зорового образу чи слухового настрою творці колядок, для деяких рядків чи строф, підшукували слова з народнього словника з такими повтореннями голосних чи приголосних, якими можна було підсилити звукову чи інтонаційну виразистість. В цьому переконають нас ще такі приклади:

Приклад ч. 6

...Ци бис ми сковаў кований пояс?
[цибис ми сковаў кований пойас] [с-с-кова-кова]
Та из останку золоту тканку ...¹²
[та из останку золоту тканку]. [-танку тканку]

Приклад ч. 7

Єк лусло, трісло з вишного неба,
[йек лусло тр'ісло з вишного неба] [-слово-слово]
Вси тоти гати попирирвало ...¹³
[үси тоти гати попирирвало]. [-ти-ти-п-п-р-р]

Приклад ч. 8

Ци громи громе, ци дзвони дзвоне?
[ци громи гром'є ци дзвони дзвон'є] [гром-гром-дзвон-дзвон]
Громи ни громе, дзвони ни дзвоне ...¹⁴
[громи ни гром'є дзвони ни дзвон'є]. [гром-гром-дзвон-дзвон-]

Зупинимося ще над ономатопейчним рядком — у нашему прикладі ч. 7 — «Єк лусло, трісло з вишного неба». Цей вдалий, прекрасний поетичний вислів своїм змістом сягає до спільніх поглядів індоєвропейської родини на природу та її явища. В давній мітології народів германських, в древніх литовців, у віруванні народів іранських та індійських погідне небо, захмарене чи в громі і блискавицях почитувано за найвищу світову силу — за володаря всього живучого.¹⁵ Грецький історик Прокопій так

¹² В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*. Том II, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 164.

¹³ Там же, т. I, стор. 79.

¹⁴ Там же, т. I, стор. 192.

¹⁵ М. Грушевський: *З історії релігійної думки на Україні*. Ukrainian Sociological Institute, Львів, 1925, стор. 2.

характеризує віру причорноморських жителів: «Вони признають владикою єдиного бога, що посилає блискавку».¹⁶

Приклад ч. 9

... Золотим кубком мут попи пити,
[золотим купком мут попи пити] [-м-м-м-п-п-п]
Золотим чільцем меш си вінч'ити...¹⁷
[золотим ч'іл'цем меш си в'ін'ч'ити]. [-м-м-м]

В прикладі ч. 9 зоровий образ та діяльність персонажів підкреслено алітераційними [м], які збігаються поруч у першому й другому рядкові: [... купком Мут...], [... ч'іл'циМ Меш...]. В мистецькій мові такий збіг звуків вражає вухо й він важкий для вимови. Невміле вживання письменником звукопису є одним з недомагань літературного твору. Вимогу, яку ставлять вправним письменникам, не годиться відносити до народніх творців колядкової лірики, яка своєю щирістю вислову зберегла загальнолюдське звучання та нев'янучу красу духовного надбання в фольклорі.

В гуцульських колядках досить важко визначити перевагу тих або інших звуків в алітераціях і асонансах. Підбором слів за певною звуковістю досягнено часом бажаних ефектів. І коли ця інструментатація, в певних випадках, допомагає народнім поетам викликати в слухача бажаний настрій, то іноді звуків вживали так, що вони, крім настрою, завершують певну картину.

Приклад ч. 10

По підгірічку коником грайут,
[по п'їдг'ір'ичку коником грайут], [п-п-г-р-ко-ко-г-р]
Ой грайут, грайут тай вігравайут...¹⁸
[ой грайут, грайут тай в'ігравайут]. [ой-гр-ай-ут-гр-ай
-ут-ай-гр-й-ут]

Приклад ч. 11

Віяви ж личко на оконічко,
[в'їавиш личко на окон'ічко], [-чко-око-чко]
А з оконічка на подвірічко...¹⁹
[а зокон'ічка на подв'ір'ічко]. [-око-чка-чко]

¹⁶ Там же, стор. 8—9.

Jan Máchal: *The Mythology of All Races*. New York, Cooper Square Publishers Inc., 1964. Vol. III, стор. 222.

¹⁷ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*, т. II, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 166.

¹⁸ Там же, т. II, стор. 6.

¹⁹ Там же, т. II, стор. 62.

Відмінною інструментацією надано похмурого забарвлення давньому лихоліттю, яке не затерлось у віках безслідно.

Приклад ч. 12

Твое подвіре орда забрала,
[твойе подв'ир'и орда забрала], [-од-ір-ор-да-ра]
Орда забрала, татаре взели,
[орда забрала татари вз'или], [-ор-ра-ла-ар-ли]
Татаре взели, в полон займили...²⁰
[татари вз'или ў полон займили]. [-ар-ли-ол-ли]

Народній майстер часом сугестивно, ніби непомітно, будує довші або коротші строфи на постійних повтореннях і рівночасно користується іншим засобом звуковости — ономатопеєю і таким чином звуки людської мови нагадують зображене явище. Нам ідеться про те, щоб відшифрувати в душі гуцульських піснетворців ту щиру простоту вислову, на яку їх душевна потреба була спроможна для мелодійного світовідчування.

Приклад ч. 13

...Зйідеш на мости, задзвен'ят мости,
Задзвен'ят мости дорогим каменем;
Зйідеш на гати, зашум'ят гати,
Зашум'ят гати лъацькими шати;
Зйідеш на лыса, зашум'ят лыса,
Зашум'ят лыса паволоками;²¹
... Ой шумит, шумит, гей дубровонька , ...
Чогож ти шумиш гей дубровонька ...²²
... Ой десь се взели буйні вітрове,
Буйні вітрове, шарті дожджове,
Тай зашуміли в жемчужній траві,
Та задзвеніли в золотій рясі ...²³

В гуцульській говірці для підсилення настрою достосовували такі поетичні слова, які своїм звучанням передають зображене явище. Зелена діброва шумить і перекликається шумом з буйними вітрами й «шартгими» дощами в «жемчужній» траві. Все дзвенить в золотій рясі, а мости дзвеняять сріблом, золотом. Такий засіб поетичної ономатопеї підсилює ту співзвучність, яку втрачено через неповну риму або риму досить монотонну.

²⁰ Там же, т. II, стор. 62.

²¹ Там же, т. II, стор. 24.

²² Там же, т. II, стор. 29—30.

²³ Там же, т. II, стор. 31.

Приклад ч. 14

... *Зашуміт*, гати, ружними сукни ...
Задзвиніт, мости, сріблом, золотом.
Зашуміт, ліси, самов кідринов ...²⁴

Гуцульські майстри радо й дуже часто переплітали поетичні колядкові образи сріблом і золотом, а це в давніх русичів мало неабияку магічну силу закляття: «Нехай підпадем під клятву від Бога, котрому віrimо, Перуна і Волоса... нехай будемо золоті, як золото (так пожовкнемо), і своєю зброєю нехай будемо посічені (присяга складалась на золотих окрасах зброй)»²⁵ — записано в умові Руси з греками 971 р. Спільнний мотив повір'я в незвичайну силу золота серед гуцулів та давніх русичів підсилює, на нашу думку, твердження про пересування давнього розселення. В VI віку «подністрянська, тиверсько-улицька людність, правдо-подібно, пустилася горі Дністром і Прутам до карпатських та закарпатських країв»,²⁶ а з IX віку степова людність повторною хвилею «змінила кольонізацію» і «мабуть на її рахунок треба покласти залюднення гірських карпатських країв».²⁷

Образ набирає живучої яскравості також тоді, коли слова за уявленнями пов'язується в струнку думку так, щоб вона хвилювала наші почуття. Зв'язок між уявленнями, — при якому одне уявлення в свідомості людини викликає інші — зумовлений або подібністю, або контрастом, або суміжністю в часі чи просторі. Все це допомагає найлегший сполучі ідей в асоціативній образності під час творчого натхнення. В прикладах ч. 12, 13 і 14 народній поет вдався до зіставлення явищ, здавалося б, далеких, контрастних, незвичайних, ніби нехотя зачеплених. Цим він досягає окремого емоційного впливу на слухача.

В деяких колядках можна запримітити, що гуцульські віршотворці дбали, щоб внутрішній спів передався слухачеві душевним забарвленням, щоб те, що звучить у серці, втілилось у музиці слова за допомогою анафоричних побудов:

Приклад ч. 15

... *У тебе* воли все половії,
У тебе плуги все золотії.
У тебе двори все кидровії,

²⁴ Там же, т. II, стор. 246.

²⁵ М. Грушевський: З історії релігійної думки на Україні. Ukrainian Sociological Institute. Львів, 1925, стор. 10.

²⁶ М. Грушевський: Історія української літератури. Т. I, Книгоспілка, Нью-Йорк, 1959, стор. 63.

²⁷ Там же, стор. 64.

у тебе столи калиновії...
у тебе лани, як загаї,
у тебе хліби, як тихий Дунай...²⁸

Звукову анафору (в прикладі ч. 15) побудовано на осамітневному початковому звукові [у], який пов'язано з особово-призвійним притметником, надаючи таким чином окремого значення змістові твору. На тридцять дев'ять колядкових рядків начисляємо аж двадцять зі звуковою анафорою [у] або 51,3 відсотків.

Прекрасно звучить у гуцульській колядці анафора, побудована початковим звуком дієслів:

Приклад ч. 16

...Загачу гати лъацькими шати,
Зволочу лъіса паволоками,
Засьйу полья дрібноў жемчугоў...
Зйідеш на полья, засьвітъят полья,
Засьвітъят...²⁹

В іншій же колядці, застосовуючи звукову анафору, побудовану на початковому звукові [в], в поєданні з анафорою словесною — числівника та іменника — розмальовано трьома рядочками аж три окремі образи в контрасті кольорів:

Приклад ч. 17

...В перше віконце — зорі зореют,
В друге віконце — сонечко сходить,
В третє віконце — місяць заходить...³⁰

Ці три чудові образи зорових вражень — три окремі символи, мають свій глибокий корінь у давній мітології та мітах. Гуцули, як і інші давні племена, сприймали явища природи за допомогою змислів.³¹ Коли ж природні явища не можна було пояснити за допомогою змислів, первісна людина вдавалася до фантазії і створювала початки мітичного мислення,^{32, 33} яке вкла-

²⁸ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*, т. I, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 157.

²⁹ Там же, т. II, стор. 24.

³⁰ Там же, т. I, стор. 66.

³¹ І. Свенціцький: *Образ міжнародного походу колядочної словесності*. Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1925, стор. 1 і 3.

³² О. Колесса: *Люнарно-astralльний мітологічний сюжет у старинній українській колядці*. Львів, 1930, стор. 3.

³³ A. W. Person: *The Religion of Greece in Prehistoric Times*. University of California Press, Berkeley, 1942, стор. 8.

далося в народнє вірування. В прикладі ч. 17 звуково словесною анафорою відведено місце для сонця, зірок та місяця, себто небесних світил, які опісля пов'язано з календарем первісної християнської Церкви.³⁴ Ці небесні світила, прославлені в колядках, знайшли своє окреме місце також «у весільних відправах, дуже архаїчних», в яких «сонце, місяць і зорі покликаються на промоторів родового свята».³⁵

В лірично-символічному мотиві, побудованому скромною прислівниковою анафорою, віддав народній співець честь солов'єві, зазуленьці, ластівочці, як знакам доброї ворожби.

Приклад ч. 18

...Шо ми так тобі пришъебетали,
Єк соловія я в тузі в лузі,
Єк зазулечка в вишневим саду,
Єк ластивочка тай при цим дому.³⁶

В іншій колядці автор, роблячи екскурсію у минуле, розкриває риси волелюбства й непокірності перед найзниками. Оборона рідної землі за допомогою наємного воїна відтворена свіжо й поетично, де брак кінцевої рими заступлений прийомом синтаксичної анафори — довшої словесної конструкції на початку рядків:

Приклад ч. 19

...Шо то я вам дам по коникови,
Шо то я вам дам по однії шабли,
Шо то я вам дам по однії стрільбі ...³⁷

Іншим поетично-фонічним засобом поруч анафори є епіфора. Різноманітні епіфоричні прийоми надають віршеві окремого чуттєвого забарвлення. При стрункій системі зображення образів словами з підібраними звуками вірш набирає ширшого поетичного втілення, при чому ритм укладається більше плавно. Підбір слів звукосполучень служить теж, так би мовити, магічній силі вислову.

³⁴ І. Свенціцький: *Образ міжнародного походу колядочної словесності*. Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1925, стор. 1.

³⁵ М. Грушевський: *З історії релігійної думки на Україні*. Ukrainian Sociological Institute, 1925, стор. 20.

³⁶ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*, т. I, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 3—4.

³⁷ Там же, т. II, стор. 33.

Пісенною безпосередністю та широю простотою висловлено почуття-побажання голові родини, пов'язавши рядки кінцевою епіфорою зі звукоповтореннями в прикладі ч. 20.

1. ... гречному пану, пану Ивану.
[гречному пану пану ивану] [-ану -ану -ану]
2. Ой дай вам, Боже, шо ў поли ўроже,
[ой дай вам божи шо ў поли ўрожи] [-ожи -ожи]
3. А ў поли ўроже, а ў току буйно,
[а ў поли ўроже аў току буйно] [-йно]
4. А ў току буйно, ў пасїцї рійно,
[а ў току буйно ўпас'іц'i р'їйно] [-йно -йно]
5. Ў пасїцї рійно, ў коморі поўно ...³⁸
[ў пас'іц'i р'їйно ўкомор'i поўно]. [-йно-ўно]

Крім епіфори помічуємо теж звукову анафору [а у] в третьому й четвертому рядку нашого прикладу, тобто симплоку — звукове повторення двох прийомів по сусідству.

Не тільки небесним світилам, звірям, птицям, деревам, рослинам, воді, богневі і явищам природи, а й різним числам приписували гуцули, окрему силу впливу на земське життя. Побіч числа 700 окреме значення в колядках мають числа три і дев'ять, сім і дванадцять та інші.³⁹ Мотивам повір'я в гуцулів у магію чисел та в силу дерева і місяця відвідемо видні місця серед епіфічної композиції прикладу ч. 21.

- Йа ў лісі, ў лісі, йа ў медоборі,
[йа у л'іс'i ў л'іс'i йа ў медобор'i] [л'іс'i л'іс'i]
Блудили блудці сімсот молодціу...⁴⁰
[блудили блуц':і с'імсот молоц':ів] [-луц':і -лоц':і]
Ой садом, садом, тай виноградом ...⁴¹
[ой садом садом тай виноградом] [-адом -адом -адом]
Вой забарив си місцець у крузі,
[вой забарив си м'іс'ец' у круз'i] [-руз'i]
Місцець у крузі, гість у дорозі.
[м'іс'ец' у круз'i г'іс'т' у дороз'i]. [-руз'i, -роз'i]
Ой ишло ж тудав бай девять купців,
[ой ишлош тудаў бай дев'ит' купц'iў] [-ц'iu]

³⁸ Там же, т. I, стор. 47.

³⁹ О. Колесса: *Люнарно-астральний мітологічний сюжет у старинній українській колядці*, Львів, 1930, стор. 10.

⁴⁰ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*, т. I, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 19.

⁴¹ Там же, т. II, стор. 16.

Бай девять купців, хлопців-молодців . . .⁴²
[бай дев'ит' купц'їў хлопц'їў молодц'їў]. [-ц'їў, -ц'їў, -ц:їў]

Дотепер ми зупинялися над милозвучністю або на окремих мовних елементах. Окрему функцію відводиться в гуцульських колядках тропам, які розглянемо в слідуючому розділі.

Тропи

В гуцульських колядках і щедрівках подибуємо два види тропів: прості — епітети та порівняння, і складні — метафору, гіперболу та метонімію. В українській усній народній творчості епітети набрали постійної характеристики та стали невідступними рисами для деяких іменників: білий молодчик, золота грива, золоте сіделечко, срібні підківки, чорноброва дівчинонька, вороний коник, ясне сонечко і т. п. Часто використовувані епітети в колядках сповняють окреме завдання. Ними висловлюють глибше почуття любові й пошани до того, кого прославляють. Таким чином основні риси оспівуваного предмета чи явища виступають більше підсилено. Розглянемо епітети в колядці «Лови на тура», яка пов'язана з люнарно-astrальними подіями й належить до старинних українських гуцульських колядок.⁴³

Приклад ч. 22

...Гордий молодец в тім прохопив се . . .
Коня сідлає, гадку гадає:
«Коню ж мій сивий, будь ми щестливий,
Поїдемо ж ми в чистое поле,
В чистое поле, під темний лісок,
За чорним туром, за грубим звіром . . .».⁴⁴

Між двадцятьма двома словами останніх чотирьох рядків нашого прикладу ми підкреслили сім епітетів, які становлять 31,5 відсотка загального числа слів. В останньому рядку двома гіперболічними епітетами відзначено «грубого, чорного» тура.

Рогатим звірям приписувала людина, у давніх мітах, надприродну силу, а при тому й таємну. В іndo-европейських мітах тератоморфічні атрибути місяця пов'язували з рогатими звірятами.

⁴² Там же, т. I, стор. 3.

⁴³ О. Колесса: *Люнарно-astrальний мітологічний сюжет у старинній українській колядці*. Львів, 1930, стор. 4.

⁴⁴ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*, т. II, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 31.

З чорним туром — темною частиною місяця в одній з фаз — зводить бій гордий молодець, ясний півмісяць, щойно в початковій фазі своєї сили сяява:

Приклад ч. 23

...І сніпок стрілок не долітає,
І тупий лучок не достріляє,
Ясна шабелька не дорубає,
Тай сивий коник із ніг спадає,
Гордий молодець з страху умліває,
А чорний турець до него промовляє...⁴⁵

Автор колядки «Лови на тура» користувався п'ятиродними епітетами: постійними — гордий молодець, сира земля, буйні вітрове, шарті дожджове, сивий кінь; гоплічними — ясна шабелька; гіперболічними — чорная гора, жемчужна трава, золота роса, щестливий кінь, чорний тур, грубий звір; метафоричними — чистое поле; метафорично-гоплічними — тупий лучок. Для емоційності і барвистості образу підібрано такі епітети, що дають зорове відчуття за зіставленням від найясніших до найтемніших кольорів: золотий, жемчужний (перлинний), ясний, сивий, темний, чорний. Ясні і темні кольори в мітичному понятті зображають певну символіку: ясні — добре істоти чи явища, а темні — злі, ворожі сили.

«Сніпок стрілок», який можна б утотожнити з метафорично-гоплічним епітетом двох іменників, символізує місячні проміння, а «тупий лучок», і «ясна шабелька» за своїм видом нагадують форму півмісяця. В останній своїй фазі він зросте в силу й у затяжній боротьбі, з «чорним турцем» — затемненим місяцем, знову засяє переможно на небозводі.

Високе число іменників в гуцульських колядках відзначається своєрідним забарвленням, себто перевагою іменниковоздрібнілої форми над прикметником-епітетом. Таким прийомом висловлена ніжність, щирість та ласкавість і це заставляє думати, що складачі колядок глибоко розвинули в своїй душі любов до людини, до природи, до предметів оточення та до рідного краю. В колядці «Лови на тура» іменниково-здрібніла форма «стріла — стрілка, лук — лучок, шабля — шабелька, кінь — коник, тур — турець, слава — славонька» в своєму забарвленні дещо блідіша за форми в багатьох інших гуцульських колядках, наприклад: «живі стінонки, ясні стрілонки, бистрі річенки, червона кровця, ясна свіченька, сив соколонько, пишні дітоньки, свята днинка, теплий вітрик» і т. п.

⁴⁵ Там же, т. II, стор. 31.

В колядках окреме місце займає гносеологія, якої корені вросли глибоко в вірування. Мотив створення світу звірем або птахом виявляє одну з гноселогічних причин мислення давньої людини.⁴⁶ Гуцульську гноселогію про створення світу бачимо в колядці, в якій лише два епітети надають предметам виїмкового значення.

Приклад ч. 24

А йак то було с почітку сьвіта,
Не було тоды неба, ны землі,
А лишень було синеє море,
А на тым мори ой два дубочки,
На тих дубоньках два голубоньки . . .
Стали радити, йак сьвіт сотворити:
Спустыім съа ў море до самого дна,
Віберім собі синий каменець,
Синий каменець, синеє небо.
Віберім собі жоўтий каменець,
Жоўтий каменець, жоўтая землья.⁴⁷

Деякі колядки зображують активну боротьбу під час татарських наскоків. В колядці «Цар у полоні» піснетворець виминув довго-описову розповідь про бій завдяки лише кільком образним епітетам, яким надав колядці-міньятюрці закраски епосу.

Приклад ч. 25

... Коником граєш, царє візиваеш.
Скоро ж го уздрів, тай мечем ізвив . . .
Ой цар **невірний** красно се просит:
«Віте, пусти мне, віте, зотни мне!»
«Ніт, не пущу те, ніт, не зотну те.
Ой повезу ж те в **руску** землю . . .
Ой поведу ж те **чорним** пожаром,
Ой **чорний** пожар ніжки підпалив . . .
А **чорний** ворон бай залітає . . .⁴⁸

В образах, що зображують заможне життя господаря, пісенний ідеалізм прикрашено такими епітетами, які, наче силою магії,

⁴⁶ М. Грушевський: З історії релігійної думки на Україні. Ukrainian Sociological Institute, Львів, 1925, стор. 3.

⁴⁷ В. Гнатюк: Етнографічний збірник, т. I, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 112.

⁴⁸ Там же, т. II, стор. 60.

показують дійсність уявленим бажанням величі та достатку в піднесеній красі.

Приклад ч. 26

... У тебе воли все половії,
У тебе плуги все золотії,
У тебе двори все кидровії ...
У тебе ячмені золотії ...
У тебе скрині все кованії ...
У тебе шуби соболевії ...⁴⁹

Однозначними іменниками або плеонастичними епітетами сильніше підкреслено рису предметів та персонажу в нашому прикладі ч. 27.

... Дай же ми, Боже, солодку медку ...
... У криниці — студни понапувайте ...⁵⁰
... А гречний панич, хлопець — молодець ...⁵¹

О. Дей висловив думку, що жанри колядок — «це спадщина, яку перенесли наші далекі предки із вищого ступеня варварства в цивілізацію». ⁵² Він згадує про порівняння жінки з сонцем, але не вияснює цього поетичного прийому. ⁵³ Становище О. Дея набирає відмінної риси серед інших дослідників. І. Свенціцький стверджує, що «усі досліди побуту, зв'язаного з обрядним часом колядної пісні, доводять нас до передхристиянських Сатурналіїв, Календ і Діонісіїв — свят у честь плодючої Матері-Землі і Природи» і «все те в'яжеться з давнім людовим побутом Єллади і Риму». ⁵⁴ В віруваннях Близького Сходу була подібна богиня — Велика Мати. ⁵⁵ Усім цим богиням повір'я приписувало специфічне втілення потенціяльної сили запліднювання та розмножування. В старокитайському віруванні знаходимо схожі риси двох космічних сил — чоловічої та жіночої статі, які формували життя та кермували його змінами. ⁵⁶

⁴⁹ Там же, т. I, стор. 157.

⁵⁰ Там же, т. II, стор. 35.

⁵¹ Там же, т. II, стор. 37.

⁵² О. Дей: «Величальні пісні українського народу», Колядки та щедрівки, Академія Наук Української РСР, Київ, 1965, стор. 13 і 14.

⁵³ Там же, стор. 13 і 14.

⁵⁴ І. Свенціцький: *Образ міжнародного походу колядочної словесності*, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1925, стор. 1.

⁵⁵ A. W. Person: *The Religion of Greece in Prehistoric Times*. University of California Press, Berkeley, 1942, стор. 106—107.

⁵⁶ Nilson P. Martini: *Oriuscula Selecta*. Vol. III. Lund, 1960, стор. 434.

Вище наведене піддає думку, що Мати-Земля і Велика Мати в їхній діяльності, подібно сонцю, обдаровували все життя теплом сонячних променів. Тепло й проміння сонця своєю силою далеко відмінніші за сяйво місяця. В українській мові місяць є іменником чоловічого роду, що й підходить мітичним рисам батька або господаря в протилежність рисам жінки, як джерела теплоти, ніжності і розмножування роду.

Приклад ч. 28

... Ой ци є в тебе в Руси батенько?
В мене батенько гей ясний місцець! ..
Ой ци є в тебе в Руси матінька?
В мене матінька ясне сонінько!⁵⁷

В усній народній творчості складачі віршів користуються порівняннями. Психічний процес мислення та сприймання уявленіх предметів буває менше ускладнений, якщо предмети, для повноти образу, порівнюються наочно з підкресленням подібних або спільніх рис характеру, кольору, розміру місця, часу тощо. Сполучники — як, ніби, наче, неначе, мов, немов — часто слугжать вислову порівняння. Однаке найпростішою формою порівняння буває сама підкреслена подібність.

В прикладі ч. 28 чудове постійне порівняння збагачено ще й епітетом: батенько гей ясний місцець; матінька ясне сонінько. Вдалим порівнянням за допомогою заперечного вислову гуцульського говору відображені отару овець:

Приклад ч. 29.

Зачорніла се Чорная гора,
Вийшла з за неї чорная хмара.
Але не є то чорная хмара,
Але но є то овець турмонька ...⁵⁸

Кінь для гуцула в щоденному житті є необхідним приятелем і за повір'ям, як і інші домашні звірята, може розмовляти вночі Святвечора або Нового Року. Череп кінської голови застромлений на дрючині в городі магічним впливом може охороняти капусту від гусениць. Гуцульський віршотворець заставляє коня говорити порівняннями:

⁵⁷ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*, т. II, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 17.

⁵⁸ Там же, стор. 81.

Приклад ч. 30.

Ой пане, пане, розгадай собі,
Я тебе виніс а з трох побоїв.
Колим тє виніс а з німецького,
За нами стріли землю пороли.
Колим тє виніс а з турецького,
За нами стріли, як дробен дожджик.
Колим тє виніс а з татарского,
Бліснули мечі, як сонце в хмарі.⁵⁹

Метафорично — заперечним порівняння з допомогою золота та епітетів намальовано портрет дівчини в щасливому настрої спокою та чарівної величі:

Приклад ч. 31

Ой за стіною за золотою
Не червон мачик все процвитає,
Дороге панни шубу вбирає,
Дорогу шубу під самим злотом.
Віходить на двір, двір ся леліє.
Входить до сіній, сіни сняють,
Сіни сняють, лиш не палают...⁶⁰

Типи порівнянь у гуцульських колядках різноманітні часом, дуже яскраві й доречні. В залежності від того, що з чим порівнюються, відкривається якість сприйняття.

Приклад ч. 32 .

...Що ми так красно защебетали,
Як соловійко в лузі в галузі,
Як зазулечка в вишневім садку,
Як ластівочка...⁶¹
...Яру пшеницю ми бо зіжнемо...
У кіпки складемо, як звізд на небі,
Як звізд на небі, так кіп у ниїці.
Господаренько межи копами,
Як ясен місъинъ межи звіздами...⁶²

У гуцульських колядках досить важко відмежувати метафору від порівнянь. Метафора, звичайно, викликає окремі асо-

⁵⁹ Там же, стор. 108.

⁶⁰ Там же, стор. 147.

⁶¹ Там же, стор. 297.

⁶² Там же, т. I, стор. 128.

ціяції й цим уникається штучності вислову або монотонності, щоб глибше розбудити почуття людини, підхопивши особливості одного явища та перенісши на нього схожі ознаки другого явища.

Приклад ч. 33

... Видти є димове стоупами стали:
To ни димове, кінські духове,
А у тім димі два люди слауні:
Одно ми слауній коню вороний,
Ішьни слаунішший та гречний пане ...⁶³
... Вийшла під гору чернуйов хмаров,
А зійшла ї село дробен дощиком,
Увійшла до съіній йасним соньічком ...⁶⁴

Гуцульські співці спромоглися на окремі метафори з мітичним символізмом, надавши їм індивідуальної закраски, ліричної своєрідності.

Приклад ч. 34

... Скличемо женъців — съімсот молодців;
До уйізаночок — съімсот дывочок.
Ой зvezемо ж ми на край Дунайа,
Складемо же ми ї велику стирту,
Тай завершимо сивим соколом ...⁶⁵
... Упала з неба біла доріжка,
Ой тов доріжков ґаздиня ішла ...⁶⁶

В гуцульських колядках гарними поетичними образами відзначено «Дунай» — ріку рік, символ води, що поруч дерева, каменя, птиці тощо має в космогонії своє мітичне значення.

Мислення про персоніфікацію явищ природи перетворилося на уособлення або прозопопею — поетичний засіб яскравішого забарвлення картин життя. Уособлення в гуцульських колядках часто буває різновидом метафори. Наведемо поетичний образ, в якому природа з психічними познаками людини турбується урожаем.

⁶³ Там же, т. II, стор. 115—116.

⁶⁴ Там же, стор. 214.

⁶⁵ Там же, т. I, стор. 131.

⁶⁶ Там же, стор. 227.

Приклад ч. 35

... Зажурили си гори, долини,
Гори, долини, всій полонини,
Шо не зродило жито, пшениця ...⁶⁷

Гуцульські поети вміють різно застосовувати відповідні уособлення. Об'єкт, про який говорять, відзначають певним душевним станом людини, який викликає окремий настрій.

- Приклад ч. 36

Місяць шукає поради в ясної зорі:

... Та місєць ясен по небі съвітит,
Та сходить він сі з ясної зоренької
І пита місєць ясної зорі:
Ясна зоренько, ти съвітова ...⁶⁸;

дикий вепр говорить про свою воїовничість:

... У мене зброя — золотій кла ...⁶⁹;

діброва сповнена радістю шуму про мітичне число дев'ять:

... Чо-ж ти, дуброво, так зашуміла?
Ой есть бо міні чого шуміти!
Ой я дуброва з девять горами ...⁷⁰;

кінь гордиться своїми прикметами:

... Золота грива коня окрила,
Срібні підківки землицю пишут,
Кленові ушка ради слухают,
Шовковий хвостик сліда замітат.⁷¹

Іншим видом складних тропів бувають алегорії та символи. Алегорії своїм часто прихованим змістом становлять абстрактне поняття, зодягнене в поетичний образ. Казки, звичайно, побудовані на алегоріях, якими наділляється звірів окремими прикметами характеру людини. В гуцульських колядках, натомість, алегорії, за способом побудови, можна б розглядати як різновид метафори з широкою символікою, часто з переносним значенням, на основі подібностей.

⁶⁷ Там же, т. II, стор. 193.

⁶⁸ Там же, стор. 35.

⁶⁹ Там же, стор. 29.

⁷⁰ Там же, стор. 237.

⁷¹ Там же, стор. 95.

Гуцульське плем'я підо впливом темних борів та зелених полонин надало своєму культові своєрідного мітичного забарвлення. Нечисті сили вважалися причиною нещастя чи неуспіху, а чисті сили дружньо допомагали в щоденному житті гуцула. Пов'язані символи в примітивну космогонію, медитації про люнарно-astralльні сили впливу на життя земське; уява надземного щастя та субституція нужденого життя фантастичними статками; діяльність співчутливого божества в земському житті та його відповідальність за долю людини; довколишність природи, таємниця запліднювання, розмножування, завмірання та відживання; зміни в сонцестоянні; сила, як окремий чинник у життєвій діяльності — все це втілилось у поетичних образах дохристиянських колядок яскравішими або слабшими алегоричними поняттями з метафорично-символічною закраскою.

Дохристиянські мітичні поняття в формі алегоричних символів знайшли своє місце також в окремому циклі гуцульських колядок з жанром та символікою християнською.

Приклад ч. 37

... Бере цвітоночки, дві галузоньки:
Одна галузка калиновая,
Друга галузка малиновая.
А при вершечку два сиві пташки.
У малинові сиў зазуленъка,
У калинові сиў соловійок ...⁷²
... Все в рік гостеве, все ни простії ...
Старше колідник — світлое сонце,
Друге колідник — есний міссцию,
Трете колідник — з дробен дошъику ...⁷³
... На першім хресті — сонце у весні,
На другім хресті — місяць у креслі,
На третім хресті — зоря зза моря,
Зоря зза моря — два-три пристоли ...⁷⁴

Гуцульські віршотворці в образності колядок залюбки користувалися перебільшенням. Ознаки предмету, явищ природи чи звукових явищ зображували такою гіперболою, яка своєю силою підбору слів надавала окремої виразистості і глибшої образності, поглиблювала вияв захоплення й унаочнювала загостреність. Колядкові гіперболи надали діялектичній мові окремої типічної уроčистості та забарвлення.

⁷² Там же, т. I, стор. 231.

⁷³ Там же, стор. 178—179.

⁷⁴ Там же, т. II, стор. 99.

Приклад ч. 38

... Ой як затрубит я в роговую,
То чути ж було я в Московщину;
Ой як затрубит я в костеную,
То чути ж було я в Угорщину:
Ой як затрубит я в золотую,
То чути ж було попід небеса,
Попід небеса, аж на небеса.⁷⁵

Римський історик Тацит згадує, що слов'яни на пограниччях з фінами й німцями мали познаку «забіяк». Вони нападали, розвивали й зникали в лісах та горах.⁷⁶ Наводимо уривок з колядки, в якому гарними гіперболічними порівняннями, епітетами та метафорами наблизено час до записок Тацита.

Приклад ч. 39

... Зорьиуют зорі, ловіте коні,
Срібні зубелці позакладайте ...
Гръинемо кіньми, як грім на небі,
Лиснемо мечем, як ясен місяць,
Пустимо стріли, як дробен дождик,
Пустимо стріли у німецьку землю.
Німецьку землю та звоюємо,
Ой звоюємо та зрабуємо,
Та наберемо усе здобиченьки:
Злота не міру, срібла не ліку ...⁷⁷

В роздумах про створення світу гуцульський народній поет підкреслив діяльність Господа та св. Петра гіперболічним висловом і надав прикмет людського характеру.

Приклад ч. 40

... На стіў си склониў, слезку йурониў.
Йа з тої слезки стала кирничка,
А ѿ тій кирничци Христос си купав,
Христос си купаў юз сийтим Петром.
Купаючи си сперічили си.
Ой Господь каже, що земля штирша,

⁷⁵ Там же, стор. 81.

⁷⁶ М. Грушевський: *Історія Української літератури*. Книгоспілка, Нью-Йорк, 1959, стор. 52.

⁷⁷ В. Гнатюк: *Етнографічний збірник*. Т. II, Наукове Товариство ім. Шевченка, Львів, 1914, стор. 35.

А Петро каже, що небо шьирше . . .
Шо шьирша земля, йик боже небо.
Небо меншеньке, бо ѿсе ріўненъке . . .⁷⁸

У древніх слов'ян мед та вино наділювали чудодійною, життєдайною силою (мед — ущільнена субстанція і вона не горить) і цей мотив повір'я занесено гіперболізованим висловом у гуцульську колядку.

Приклад ч. 41

... Навчила мене рідная мати . . .
Три рази — рази в ночі встаючи,
А в винї, в меду все купаючи . . .⁷⁹

Багатозначність слова часто допомагає укладати думку так, щоб затримати дещо довше увагу на сказаному, більше увиразити його і посилити емоційність, а при цьому й ритмічність мови. Такому прийомові побудови думки в гуцульських колядках і щедрівках служать слова, вирази чи довші вислови, які можна відвести до тавтології.

Приклад ч. 42

Ой рано, рано зор-і зор-ьили . . .
Уставайти д'горі зор-ьилют зор-і . . .⁸⁰
... Коня сідлає, гад-ку гад-ає . . .⁸¹
Ой торг-ом торг-ом торг-овищею . . .⁸²
Мост-ила мост-и жуковинами . . .
Гат-їт се гат-и дорогими шати . . .
Сад-їт се сад-и все виногради . . .⁸³

Гуцульські віршотворці в своїй стилістиці часом в'язали думки так, що висловлювали ціле за допомогою однієї з найвиразніших прикмет предмета і його відношення чи якості. Часом якась подробиця предмета, явища чи події звертає на себе увагу й служить засобом окремої характеристики. Такий підхід у поглибленні поетичної образності — синекдоха — в гуцульських колядках з питомим діялекстним кольоритом наближається то до епітету, то до метонімії, тобто перенесення значення з наслідку

⁷⁸ Там же, т. I, стор. 67.

⁷⁹ Там же, т. II, стор. 77.

⁸⁰ Там же, стор. 34—35.

⁸¹ Там же, стор. 31.

⁸² Там же, стор. 108.

⁸³ Там же, стор. 245.

на причину або й навпаки. Метонімічним засобом привертається увагу не лише на те, що містить у собі предмет, але і на його форми. Метонімії побудовані теж на тому, що річ чи предмет називаються замість їх власника. Замість того, щоб коротко сказати — вродливий, багатий легінь, його змальовують так:

Приклад ч. 43

... Я зза коника зорі зорьлюют,
Я зза шыпочки місцець сіяє,
А зза перочка сонечко сходить ...⁸⁴

... Щож она діє? Золото пряде ...⁸⁵

означає працю над повіском, а неназвані «чорні» очі вивели такими поетичними висловами:

... Урвала собі чорного терну,
Та приложила т своїм оченькам:
Коби у мене такі оченька ...⁸⁶

Фігури

Контексти гуцульських колядок та щедрівок зі своєрідною синтаксичною побудовою фраз, іноді з відхиленням від звичайних загальноприйнятих норм, наводять на познаки фігур. Складачі колядок підхоплювали нераз такі вирази, якими могли краще підкреслити виразність вислову чи думки. Такий підхід у поетичному творінні служив подвійній меті: фігури посилювали емоційність говіркової мови й урізноманітнювали її і таким чином вона знаходила сильнішу духово-мовну сполучку з середовищем.

В лексичному складі гуцульської говірки, крім місцевих слів, подибуємо діялектизми, архаїзми, вульгаризми та запозичення — румунські, угорські, тюрські, польські, німецькі і російські.

Безперечно, все це вплинуло місцями на синтаксичну чи логічну непослідовність, а при цьому й на відхилення від граматично правильних конструкцій. Але в гуцульській говірці є щось своєрідне, зумовлене поглядами на життя, суспільним середовищем, рівнем культури, психологією малої групи, даними обставинами тощо. Тому то й гуцульська колядкова мова відповідає характерові та світоглядові тієї людини, з уст якої ми її чуємо.

⁸⁴ Там же, стор. 16.

⁸⁵ Там же, т. I, стор. 9.

⁸⁶ Там же, т. II, стор. 140.

Наведемо кілька прикладів — колядкових анаколуфів, що означають синтаксичну або логічну непослідовність і відхилення від граматично правильних конструкцій та від прийнятих норм.

Приклад ч. 44

... Попи в престолах, деки у столах ...⁸⁷

Орудний відмінок — перед престолами, за столами — заступлений місцевим.

... Ой я си маю чим пофалити ...⁸⁸

Від діеслова, в якому фонеми (хв) заступлено фонемою (ф), відокремив складач вірша частку «ся» і переніс її перед присудок.

... Ясні шаблоньки за боутиченьки ...⁸⁹

[Ясні шаблон'к'и за боўтичен'к'и]

Називний відмінок «за боутиченьки» — польонізм від *but*, *bucik*. Він повинен бути висловлений орудним «за чобітками». В жіночому іменникові шабл-онък-и суфікс -онък- не відповідає морфологічному -ельк- з рухомим «е» в здрібненому іменникові «шебелька» від «шабля». Може тов звірю сивий оленій ...⁹⁰ повинно бути «між тою звіриною сивий олень».

... Старше колідник — світлоє сонце ...

Трете колідник — з дробен дошвику.

Гой шож нам нарчеш, світлоє сонце ...⁹¹

Три останні рядки колядки з архаїчними формами й словами і з граматичними відхиленнями (гл. підкреслені слова та закінчення) можуть послужити прикладом різновиду мови, знаряду спілкування між людьми однієї групи, що відмінністю власної говорки відтворювала досить яскраві поетичні картини свого життя.

Більш точну картину можна також створювати підбором окремих синонімів, які допомагають більш окреслено висловити думку, як також силу емоційного забарвлення зображеного явища. Вміле вживання синонімів допомагає передати точний змисловий відтінок, змінити інтонацію та одноманітність чи часте повторювання слів.

⁸⁷ Там же, т. I, стор. 178.

⁸⁸ Там же, стор. 178.

⁸⁹ Там же, т. II, стор. 33.

⁹⁰ Там же, т. I, стор. 241.

⁹¹ Там же, стор. 179.

В гуцульських колядках та щедрівках побіч бурлескних чи випадкових синонімів можна окремо виділити синоніми, продумані для окремого душевного підйому, себто для глибшого переживання.

Приклад ч. 45

... Склали вони си по чирвоному ...⁹²
(дали грошовий вклад);
... Тай віпала ми здаўни стеженька ...⁹³
(тільки тією стежкою мусить іти);
... Гой син на витця руки знімає ...
(син б'є батька);
Мама з доњкою кров проливає ...⁹⁴
(б'ють одна одну аж до крові);
... Ой у тих краях правда пропала ...⁹⁵
(у тих краях живуть неправдою);
... Рано в неділю до церкви їде:
На перший віз все світло кладе ...⁹⁶
(кладе на віз усі свічки).

У словесному живописі автори гуцульських колядок дуже часто користувалися переставленням слів у реченні, що, очевидно, порушує звичайну його побудову. Однака така інверсійна фігура має свою виправдану доцільність: найбільш значущі слова своїм переставленням звертають на себе увагу або такого переставлення вимагав віршовий ритм. Інверсія є однією з питомих рис народньої пісенності. Серед зображенільних засобів у народній творчості зворотний порядок слів у реченні дуже частий. Такий народньо-пісенний засіб вислову послужив опісля багатьом літераторам надавати окремого значення і звучання поодиноким словам у поезії та прозі.

В прикладах з гуцульських колядок (які наводимо) віршотворець ставить присудок та означення в реченні після підмета і в

⁹² Там же, стор. 176.

⁹³ Там же, стор. 192.

⁹⁴ Там же, стор. 206.

⁹⁵ Там же, стор. 208.

⁹⁶ Там же, стор. 254.

тому ж повтореному реченні переставляє означення перед присудок; в іншому місці при повторюванні прикметників автор міняє їхній порядок:

Приклад ч. 46

...Йискажи: Земле, я беру тебе,
Ія тебе беру на Божу волю!...⁹⁷
...Росте деревце тонке, високе,
Високе, тонке, у корінь гльубоке...⁹⁸

Народній поет урізноманітнює колядкову поетичну мову ще й іншою фігурою — риторичним запереченням, яким бажає зосередити увагу слухача на окремій думці за допомогою пояснення її формою заперечення або застереження можливого іншого погляду, от хоча б у цих рядках:

Ішов (такий то) через Угроньки,
Не сам я! Не сам я молод на тім лісочку погину!
Перейшли его три розбійнички...⁹⁹

Риторичним запитанням поет скеровує увагу слухача та його зір до певного явища чи предмета й таким чином пожвавлює цікавість до наступної розповіді, негайної відповіді або певної реальності думки.

Приклад ч. 47

Ой ци дома, гей наш панонько,
Пишний панонько, чом Йвасуненъко?...
Нема го й дома, десь у садочку...
Ей струже, луже дрібні стрілоньки...¹⁰⁰

(В прикладі ч. 46 підмет складено курсивою, присудок розстрільно і означення товстим шрифтом, а в прикладі ч. 47 риторичне запитання курсивою, риторичне заперечення — розстрільно, і особливість виконуваної дії товстим).

Окремі звеличування в гуцульських колядках для господаря, господині, парубка, дівчини чи дітей можна б утотожнити з апостофою або зверненням. Таке звернення з численними епітетами

⁹⁷ Там же, стор. 114.

⁹⁸ Там же, стор. 131.

⁹⁹ Там же, т. II, стор. 16.

¹⁰⁰ Там же, стор. 38.

було окремим поетичним засобом, яким вірштоворці висловлювали своє емоційне ставлення до прославлюваної людини.

Приклад ч. 48

... Циж ти дома, гречний пане,
Гречний пане, пане Петре?
Сиди собі в чолї стола,
В чолї стола є ворового...¹⁰¹
... И ты славненька, господинечко,
И ви славненькі пишні діточкі...¹⁰²
... Коню-ж мій сивий, будь ми щестливий...¹⁰³

В деяких гуцульських колядках віршовані рядки, а в них однородні члени речення, не мають сполучників. Безсполучниковість або асиндeton допомагає надати розповіді особливої швидкості. Швидко відтворений рух і нагла зміна явищ і настрою посилюють виразність дії та зосереджують увагу слухача в процесі думання, сприймання і засвоювання змісту.

Приклад ч. 49

... Ай слуги мої, уставайте д' горі,
Уставайте д' горі, зорыюют зорі,
Зорыюют зорі, ловіте коні,
Срібні зубельці позакладайте ...
Понапувайте, оброку дайте,
Оброку дайте, отарницайтe,
Дорогий напій повипивайте ...¹⁰⁴

Багатосполучниковість, або полісиндeton, який часто використовують автори гуцульських колядок, має протилежне призначення щодо фігури асиндetonу. Безперечно, що без часто повторюваного числа одних і тих самих сполучників міг вірштоворець обйтися, але таке явище можна пояснити тим, що діялект гуцульської мови набув деяких своєрідних мовних рис і цим він відмінний від мови літературної. Приглянувшись основніше до зворотів і форм вислову за допомогою полісиндetonу в гуцульських колядках, ми бачимо, що народні співці полісиндetonом уповільнюють хід розповіді, надають окремого розчленування думкам, поширяють виразність образів без затрати відчуття зв'язку між словами й думками.

¹⁰¹ Там же, т. I, стор. 4.

¹⁰² Там же, стор. 28.

¹⁰³ Там же, т. II, стор. 31.

¹⁰⁴ Там же, стор. 34—35.

Приклад ч. 50

... Вінчуєм тебе ізо всім домом:
І з дружиною і с челядкою,
І с челядкою і с худібкою,
І с челядкою тай богатою,
І с худібкою тай рогатою,
І с сусідками околичними...¹⁰⁵

Протягом довгого часу народньо-пісенне віршування перетворювалося з початкового звичайного вислову в творчу практику з своєрідними правилами та засобами ритмізації, яких вимагала форма співочо-пісенного вірша й сама мелодія. Звукосполучення, рядки, піврядки чи силябічні групи і внутрішнє споріднення речень надавали пісні єдності й піднесеної настрою, а окремі риси способу вислову легше використовувались у процесі сприймання та закріplення в пам'яті. Фігуру епанастрофи, яку також звуть анадиплосисом або стиком, широко використовували колядкові віршотворці для сильнішої кристалізації пісенного вірша, для його ритміки та мелодійності.

Епанастрофу в гуцульських колядках і щедрівках важко розмежувати від зіткнення або конкатенації — ланцюгової синтаксичної конструкції гуцульських говорік, де наступне речення, строфа чи рядок вірша розпочинається тим самим словом або словами, якими закінчилося попереднє речення, строфа чи рядок.

Приклад ч. 51

На крутій горі сив соків сидит,
Сив соків сидит, далеко видит.
Гой дивит ся він краєм Дунаєм,
Краєм Дунаєм, на гусли грают,
На гусли грают, коляд співают...¹⁰⁶

Епанастрофу і конкатенацію поєднано з асиндтоном і полі-синдтоном:

А за сим словом в звоночки звоним,
В звоночки звоним, славний господар,
Славний господар...
Тобі ся клоним, тебе шануєм,
Тебе шануєм, тебе вінчуєм...
І сам собою і з дружиною,

¹⁰⁵ Там же, т. I, стор. 157—158.

¹⁰⁶ Там же, т. II, стор. 160.

*I з дружиною і с челядкою . . .
I с худібкою із рогатою . . .¹⁰⁷*

Тепер звернемо увагу на міру розкриття картиності в деяких гуцульських колядках, де народній поет засобом фігури зростаючої градації укладає кольори в естетичній межі — від темнішого до найяснішого, від убогого до найбагатшого, при чому нанизані вирази ступнево збільшують якість та властивість предметів і характеристику осіб.

Приклад ч. 52

... По сопілонцї, по тромбітонцї
У сьвітого Юра ѿсе листовая,
У сьвітого Петра бай цвітовая,
У Бога сьвітого ѿсе золотая ...¹⁰⁸

(В прикладі ч. 52 поступове підвищення або зростаючу градацію позначено відповідним шрифтом).

В мові чимало слів, які своїм буденним характером не вважаються поетичними, але з уваги на те, що вони виконують функцію сильнішого зображення, вони служать також емоційному забарвленню, що й бачимо на прикладі градації спадаючої: Бог, господар, слуги.

Приклад ч. 52а

... Шо Бог пробува ў господаренька
Та сидит собі та за столиком,
Господаренько бай коло него.
Служеньки его споперед него,
Держьки шьипоньки поза крисоньки ...¹⁰⁹

(В ч. 52а слова за спадаючим значенням позначено, як у передньому прикладі).

Окремого забарвлення творчій манері в гуцульських колядках та щедрівках надає антитеза або протиставлення. За допомогою такої фігури в змісті яскравіше підкреслюється протилежність життєвих явищ, понять, почуттів, думок, людських характерів тощо. Протиставленнями, побудованими на контрасті прислівників, описується вчаснішу та пізнішу подію дня і ночі.

¹⁰⁷ Там же, стор. 289.

¹⁰⁸ Там же, т. I, стор. 213.

¹⁰⁹ Там же, т. II, стор. 35.

Приклад ч. 53

... Ой рано, рано зорі зорильи,
Бо йишии ранче кури запіли ...¹¹⁰
... Ой як я зийду рано в неділю ...
Я як ізийду з вечера з пізна ...
Бо як ізийду дуже досвіта ...¹¹¹

Асоціативним співставленням приналежності предметів та протиставленням прикметників, наприклад,

... Беріт *ключі* *залізнії*,
Ідіт, розмикайте *двері* *пекельнії* ...

віршотворець настроює чуттєвість слухача й підготовляє до протиставлення додатних і від'ємних рис характеру:

Та *світії* *відпускайте*,
А *грішники* *замикайте*.¹¹²

Значної мистецької ваги набирають у антитезі антоніми або антонімічні слова, які послужили народньому співцеві для протиставлення почуття вини й кари, а в іншому місці предметів, звуків та часу:

... Лиш одна душка *сумненька* була ...
Тота сі душка *розвеселила*,
Покаяла сі, Бога просила.¹¹³

Кінчаючи нашу аналізу поетичних засобів у колядках і щедрівках, доходимо до таких висновків: спосіб давнього гуцульського життя під час зимового святкового круга знайшов своє відображення в колядках та щедрівках — усніх поетичних творах, які, без наперед означеної теми, творились шляхом імпровізації безіменним автором чи авторами і жили в пам'яті гуцулів та стали відгомоном давніх віків за допомогою поетичного настрою, вислову та цікавої форми. В цій праці про гуцульські колядки та щедрівки зроблено намагання звернути увагу на причини їхнього виникнення та на їхню оригінальність, самобутність і народність, на поетичні образи, які зародилися в душі безіменних народніх поетів без зовнішнього впливу й якими пов'язано народну старовину духовно й територіально в одну цілість. Крім того, ми звернули увагу на тематику, форму, світогляд і мистецьку методу, якими гуцульські народні поети намагалися краще та яскравіше висловити власні почуття, щоб міцніше почувати себе на грунті своєї сучасності.

¹¹⁰ Там же, т. I, стор. 48.

¹¹¹ Там же, стор. 178.

¹¹² Там же, стор. 37.

¹¹³ Там же, стор. 213.

V. Niniovskyj

DICHTERISCHE BILDNISSE UND MYTHOLOGISCHE SPUREN
IN DEN WEIHNACHTSLIEDERN DES HUZULENLANDES

(Zusammenfassung)

Die altertümliche Lebensweise der Huzulen während ihres winterlichen Festtagszyklus fand ihre Ausdruck in den Weihnachtsliedern (*koladky* und *schtschedriwky*) — mündlichen dichterischen Darstellungen, die, ohne vorher bestimmtes Thema, auf dem Wege der Improvisation namenloser Autoren entstanden, im Gedächtnis der Huzulen weiter lebten und damit durch deren poetischen Gemüts-, Ausdrucks und interessanter Form zum Echo längst vergangener Zeiten wurden.

In dieser Abhandlung über die Weihnachtslieder der Huzulen hat sich der Verfasser bemüht, die Aufmerksamkeit auf die Ursachen ihrer Entstehung, Originalität, Eigenart und Volkstümlichkeit zu lenken, auf die poetischen Darstellungen, die in der Seele von Volksdichtern außerhalb eines äußeren Einflusses geboren, das volkstümliche Altertum geistlich und territorial in einer Ganzheit zu umfassen. Außerdem wurden Thematik, Form, Weltanschauung und künstlerische Art hervorgehoben, mit denen sich die Volksdichter der Huzulen bemühten, ihre eigenen Gefühle vollkommener und ausdrucksvoller auszusprechen, um sich um so sicherer auf dem Fundament ihrer Gegenwart zu fühlen.